

УДК 316.33

Д.М. ЯДРАНСЬКИЙ (доктор соціологічних наук, професор кафедри соціології та соціальної роботи)

Класичний приватний університет, Запоріжжя

E-mail: Jadransky@yandex.ua

СОЦІАЛЬНІ ВІДНОСИНИ ПРАЦІ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ЕКОНОМІЦІ

В статті проаналізовані позитивні та негативні моменти пов'язані із розвитком інформаційної економіки та зростанням частки інформаційної праці. Встановлено причини виникнення зазначених суперечок. Окреслено головну соціальну проблему яку викликають кластери учасників інформаційного трудового процесу, які по суті замінили собою пролетаріат як клас, який безпосередньо був зайнятий суспільним відтворенням.

Ключові слова: суперечки, переваги, недоліки, конфлікт, інформаційна економіка, інформаційна праця, суб'єкт, кластер.

Актуальність теми дослідження. Для адекватного пояснення сучасних соціальних процесів пов'язаних із інформатизацією все більшої кількості сфер суспільного буття виникає потреба в дослідженні специфіки соціальних відносин, в умовах такої інформатизації. Більш того, в даному контексті можна констатувати два рівні відповідних відносин: відносини між учасниками безпосереднього трудового процесу та відносини пов'язані між учасниками трудового процесу та процесу споживання. При цьому зазначені відносини змінюють характер переходячи від особистісних (в умовах прямих інтеракцій) до опосередкованих (електронні інтеракції). Зазначене, безумовно обумовлює специфіку процесів соціальної взаємодії та відповідно трансформує соціальні відносини. По суті характер змін таких відносин дозволяє казати про появу певної інформаційної соціальності (неосоціальності).

Постановка завдання дослідження. Будь які подальші дослідження (у тому числі дослідження економічних взаємин) зумовлює потребу проведення попереднього аналізу, пов'язаного із дослідженням такої неосоціальності, що є наслідком тотальної інформатизації.

Викладення основного матеріалу у досліджень. Розгляд всієї сукупності соціальних відносин пов'язаних з такою неосоціальністю потребує комплексних, системних досліджень, однак нам бачиться доцільним сконцентрувати увагу на аналізі трансформації соціальних відносин, яка зумовлена трансформацією характеру та змісту сучасного трудового процесу.

Розглядаючи сучасний трудовий процес як процес продукування, генерування, трансляції, перерозподілу та контролю за інформацією (інформаційними потоками) слід сказати, що на відміну від класичного, такий процес пов'язаний із набагато більшою кількістю відносин. Оскільки інформаційний трудовий процес пов'язаний із використанням зазначених

вище функцій, це дає підстави для структуризації характеру відносин, що виникають в його площині (під час інформаційної праці). По суті можна казати про існування певних різновидів інформаційних відносин, що є наслідками специфіки інформаційної праці. Очевидно, що специфіка окремих типів відносин буде впливати на всю сукупність соціальних відносин, що пов'язані із трудовим процесом. На наше переконання така специфіка може бути схарактеризована через характеристики відносин, що виникають в процесі інформаційного обміну (як процесу обміну продуктами суспільної діяльності). Для цього варто виходити із моделі інформаційних відносин у сфері праці, яку нами пропонується розглядати у вигляді рис. 1.

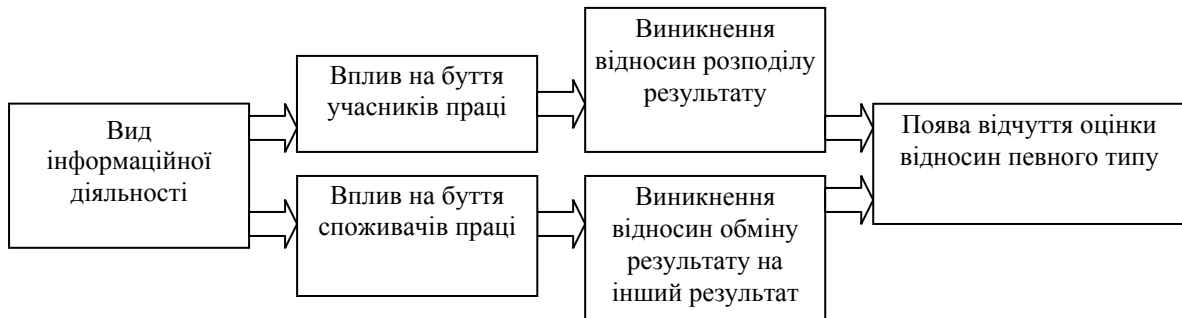


Рисунок 1 – Загальна модель інформаційних відносин пов'язаних із суспільним трудовим процесом

Розглядаючи рис. 1. варто враховувати, що в залежності від виду інформаційної праці її вплив на соціальне буття відрізнятиметься. Відповідно це буде обумовлювати розвиток (появу) відносин двох основних видів – відносин розподілу результатів праці між учасниками трудового процесу та відносини обміну праці між учасниками трудового процесу та його потенційними споживачами. При тому, що така схема є основою і класичної економічної моделі, в умовах інформаційної праці наслідок нематеріального результату праці її специфіка визначатиметься не реальними властивостями продукту, а ситуативним розумінням його цінності. Відповідно зміна цінності певної інформації (в умовах інформаційної економіки даний процес може відбуватися практично миттєво), змушує трансформуватися і всю сукупність соціальних відносин пов'язаних із розподілом та обміном. В такому сенсі варто враховувати власне специфіку спрямованості та характер такої інформації (інформаційної праці). В такому сенсі віртуальними стають не тільки самі відносини але і об'єкт цих відносин. На наш погляд зазначене робить такі відносини нестійкими та принципово мінливими.

Розвиток інформаційного трудового процесу базується на існування трьох базових елементів: інформаційного товару, інформаційної праці та інформаційної винагороди (зростання уваги до нематеріальної мотивації ми вважаємо цьому підтвердженням). Відповідно процеси соціальних відносин все більше дематеріалізуючись переходять у почуттєву сферу перетворюючись із ноуменів по суті на феномен. Це принципово ускладнює

процес концептуалізації таких відносин. В даному контексті також слід звернути увагу на трансформацію усієї суспільної моделі пов'язаної із становленням інформаційного суспільства.

Розвиток такого суспільства пов'язаний із розвитком інформаційної економіки, що базується на розвитку наступних основних компонент: виробництво засобів інформаційної техніки, включаючи засоби зв'язку і передачі даних; виробництво інформаційних продуктів і інформаційних ресурсів; надання інформаційних послуг користувачам. Інформаційна економіка впливає практично на всі сторони суспільного розвитку [1, с. 10]. Цілком погоджуючись з останньою тезою вважаємо, що на сьогодні інформаційна економіка не тільки існує, але і активно розвивається використовуючи при цьому аналітично-розрахункові методи (моделі) економіки звичайної (товарної). Однак в цьому, на наш погляд, міститься і основна проблема розвитку суспільних відносин. Зміщуючи суттєву частку соціально-економічних практик у віртуальну сферу невирішеними лишилися два основні питання: задоволення тілесності та соціальна стратифікація. Вирішення обох складових, в умовах віртуального простору, бачиться нам малоімовірним на сучасному етапі суспільного розвитку, а відтак, ці елементи збільшують напруження у соціальних відносинах, додатково порушуючи їх усталення.

На сьогоднішній день, інформація неухильно «перетворюється на рівноцінний фактор господарської діяльності поряд з працею, землею, капіталом» [2, с. 71]. Сукупність інформації, що дає можливість задовольнити економічні інтереси, дозволяє економічному суб'єкту не тільки розробити план дій та механізм їх реалізації, але і власне реалізовувати таку інформацію. Відповідно інформація виступає не тільки у вигляді ресурсу, але і у вигляді товару, що має власну додану вартість (а відповідно собівартість). Характер створення та розподілу такої доданої вартості є новим, а відповідно також не усталено впливає на характер відносин між учасниками процесу суспільного виробництва (щодо розподілу такої вартості).

На нашу думку, на увагу заслуговує певне пояснення, запропонованої нами соціальної праці, як сучасної форми трудової активності. Під такою працею ми пропонуємо розуміти працю, яка матеріалізується у певних соціальних практиках та існує в інформаційному просторі в процесі соціальних взаємин. Така праця не має (або практично не має) матеріального чи матеріалізованого результату, що унеможлиблює її вимір у якості безпосереднього об'єкту економічного аналізу. Ціна такої праці, формуючись в процесі соціальної взаємодії є величиною принципово гнучкою, яка визначається відносинами між учасниками процесу обміну. Коливання такої ціни, на наш погляд не підпорядковуються, повною мірою, класичним економічним законам, та знаходяться в площині соціальних взаємин диференційованих (цінностями та потребами).

Більш того, така праця часто не потребує засобів виробництва та предметів праці, що відповідно принципово змінює характер класових (за Соціальні відносини праці в інформаційній економіці

К.Марксом) відносин в сучасному капіталістичному суспільстві. До того ж практично кожен може суб'єкт (що має відповідні інтелектуальні можливості) може приймати участь у такому процесі без класичного найму. Відповідно представники економічно домінуючого прошарку обмежують таку індивідуальну активність, у першу чергу, доступом до каналів збуту, або доступом до базових ресурсів. Таке обмеження (на відміну від обмежень в «класичному» капіталізмі), стає все більш суб'єктивним, та суперечливим, що також накладає специфічний відбиток на характер суспільних взаємин.

Говорячи про інформаційну працю в умовах інформаційної економіки, слід звернути увагу ще на одну особливість (скоріш перевагу) інформаційної праці – можливість скеровувати інтенсивність (створення) споживання певної кількості благ виходячи із суб'єктивного сприйняття цінності часу. Відповідно стає можливим скорочення часу на реалізацію того чи іншого економічного інтересу за допомогою зростання швидкості інформаційних потоків. В сучасному суспільстві така можливість по ступі представляє собою альтернативу: зменшення вартості споживання через збільшення часу споживання, та навпаки – зменшення часу споживання за рахунок збільшення кількості ресурсів, що витрачаються на такий процес.

При цьому загальний вектор зростання інтенсивності трудової діяльності, обумовлений зростанням інтенсивності суспільних відносин в наслідок інформатизації, також несе в собі неоднозначний аспект. З одного боку відповідне ущільнення часу дозволяє підвищити насиченість життя певними подіями. З іншого, таке зростання інтенсивності обумовлює зростання інтенсивності праці, що призводить до наростання фізичної та (або) психічної втоми.

Більш того, інформаційний характер праці та суспільних відносин не тільки збільшує наповненість життя подіями але і ускладнює процеси стратифікації. Для об'єктивізації статусів в умовах інформаційної праці максимально повно використовується символізація яка через інформаційну природу цінностей стає все більш складною та вимагає все більшої кількості ресурсів (в т.ч. часових). Інакше кажучи, в інформаційній економіці, по суті, відбувається, відмічена Девідом Харві «просторово-часове стиснення» (цит. по: [3]). Говорячи про соціально-статусні презентації таке стиснення вимагає збільшення витрат на підтримання статусів, що є наслідком постійних змін в соціально-економічному просторі зумовленим інформаційною економікою. Розглядаючи навіть домогосподарства, що не прагнуть до демонстративної статусної презентації можна констатувати, що аналізоване ущільнення часу досить неоднозначно впливає і на їх стан. Однак в цьому випадку це пов'язано із тим, що, з одного боку, відбувається скорочення витрат окремим працівником витрат робочого часу на трудову діяльність (в наслідок ущільнення часу), а з іншого виникає дефіцит праці (якщо розглядати працю як ресурс для існування домогосподарств – загострюється ресурсне обмеження їх розвитку).

Зазначені суперечливі процеси якщо не визначають систему соціальних відносин, то у всякому випадку на неї суттєво впливають

Ядранський Д.М., 2012

принципово фрагментуючи окремі кластери. Можна констатувати, що в сучасному трудовому процесі безмежно зростає роль двох категорій: «особистий інтерес» та «відносини». Інакше трактуючи інформаційний трудовий процес можна його розглядати як соціально спрямовані відносини (діяльність) з метою досягнення власного (суб'єктного) інтересу в певному суспільному кластері. При цьому інтерес визначатиметься особливостями конкретного кластеру в межах якого індивід себе позиціонує. Остання думка також припускає можливість відносно вільного руху суб'єкта соціально-трудова відносин в межах кластерів які виникли як результат процесу організації праці (кластери, що мають спільні соціальні інтереси та однакові можливості щодо розподілу результатів інформаційного трудового процесу). При цьому характер відносин принципів змін не зазнаватиме. Рух пов'язаний із переходом індивіда в кластери інших груп, пов'язаний із подоланням системних суперечок у відносинах, що мають місце між окремим індивідом та представниками кластеру, який має іншу систему соціальних інтересів. В цьому контексті необхідно звернути увагу також на той факт, що інформаційний продукт та інформаційний трудовий процес мінливий в контексті встановлення цінності, а відповідно і характеру відносини, в межах конкретного кластеру. Відповідно соціальні відносини навіть за умов їх позитивної спрямованості не можна розглядати як усталені та незмінні, як скажімо класовий антагонізм у суспільстві індустріальному. В нашому баченні, інформаційні відносини не тільки мають кластерний характер (вузьку специфіку інтересів), але і мають принципову динаміку інтересів як в межах кластеру так і між такими кластерами. Відповідно запропоновані «кластери за інтересами» постійно переформатовуються, визначаючи принципову соціальну нестабільність.

Висновки. На наш погляд, саме така нестабільність відносин та відсутність усталених соціальних утворень в умовах інформаційного виробництва та споживання призводить, з одного боку, до збільшення рівня суспільних протиріч, а з іншого унеможливорює відкритий конфлікт в наслідок нестійкості та мало чисельності таких груп. При цьому збільшення рівня протиріч відбувається на рівні індивід суспільство (індивід кластер). Враховуючи, що кластер знаходиться в ситуативній рівновазі, відповідно основні суперечки не встигають набувати вираженого характеру, постійно трансформуючись.

При цьому ми не впевнені, що концептуалізоване явище є принципово негативним, однак позитивних елементів на кшталт класових інтересів та класової боротьби в інформаційній економіці та праці ми не вбачаємо, а відтак не бачимо можливостей системної рефлексії з боку кластерів що опосередковано приймають участь у розподілі результатів інформаційної праці.

Список літератури

1. Гарифова, Лилия Фуатовна. Экономические интересы хозяйствующих субъектов в информационной экономике : автореферат дис. ... кандидата экономических наук : 08.00.01 / Гарифова Лилия Фуатовна; Соціальні відносини праці в інформаційній економіці

[Место защиты: Казан. финансово-эконом. ин-т]. - Казань, 2011. - 24 с.

2. Экономическая информатика: Введение в экономический анализ информационных систем/ - М.: ИНФРА-М, 2005. - 958 с. - (Учебники экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова)

3. Кастельс, Мануэль. Информационная эпоха : Экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс; Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана; Гос. ун-т. Высш. шк. экономики. - Москва, 2000. - 606 с.

Д.Н.ЯДРАНСКИЙ

Класический приватный университет, Запорожье, Украина

E-mail: Jadransky@yandex.ua

СОЦИАЛЬНЫЕ ОТНОШЕНИЯ ТРУДА В ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКЕ

В статье проанализированы позитивные и негативные моменты связанные с развитием информационной экономики и ростом доли информационного труда. Определены причины возникновения указанных противоречий. Определена главная социальная проблема которая вызвана кластерным распределением участников информационного трудового процесса. Такие кластера, по сути заменили собой пролетариат как класс, который непосредственно был занят общественным воспроизводством.

Ключевые слова. Противоречия, преимущества, недостатки, конфликт, информационная экономика, информационный труд, субъект, кластер.

D. YADRANSKY

Classical Private University, Zaporizhzhya, Ukraine

E-mail: Jadransky@yandex.ua

SOCIAL RELATIONS WORK IN THE INFORMATION ECONOMY

The article analyzes the positive and negative aspects associated with the development of knowledge-based economy and the growth of the labor share information. Operedeleny causes of these contradictions. Determined the main social problem that caused the distribution of cluster members of the labor process information. Such a cluster is essentially replaced the proletariat as a class, which itself was a busy social reproduction.

Keywords. Contradictions, advantages, disadvantages, conflict, information economy, information work, the subject cluster.

Стаття надійшла до редколегії 27.05.12

Прийнята до друку 02.06.12